

Incursiuni la originea publicisticii românești: Gh. Asachi și B.P. Hasdeu

Diana DARABANĂ*

Key-words: *political journalism, article, subject, form, stylistic marks, argumentation*

Secolul al XIX-lea reprezintă o perioadă în care se produc ample schimbări atât în plan social, politic și economic, cât și în plan cultural. Modificările din plan social, politic și economic se reflectă în plan cultural, iar cele mai evidente transformări sunt determinate de tendința de sincronizare cu spațiul cultural occidental. Apar domenii noi, iar cele deja existente sunt aduse la nivelul din occident. Un loc aparte îl ocupă publicistica, întrucât aceasta se conturează și se dezvoltă în secolul al XIX-lea, reflectând multitudinea de transformări și devenind o punte de legătură între decidenți și societate.

Gazetăria politică românească a apărut în jurul lui 1848, deși cu numeroase piedici, puse de cenzurile imperiale: rusească și austriacă. A luat avânt în scurtul interval al revoluțiilor, mai ales în Muntenia, după care revoluționarii-jurnaliști s-au mutat pe malurile Senei. Acolo au putut să continue, în condițiile severe ale exilului, activitatea începută în țară. După încheierea *războiului Crimeii*, când s-a produs o relaxare a condițiilor impuse de cenzură, a început să apară și să se dezvolte adevăratul jurnalism politic național, ai cărui exponenți au fost Kogălniceanu, C.A. Rosetti, Bolliac, Grigore Bosueceanu, Radu Ionescu, Bolintineanu, Ion și Pantazi Ghica s.a. Va urma cea de a doua perioadă, de elan și de consolidare, începută îndată după 1877 și marcată de nume precum Mihai Eminescu, B.St. Delavrancea, T. Maiorescu, I. Slavici, D. Aug. Laurian, Al. Vlahuță, A. Bacalbașa, C. Mille, Eugen Brote, N.T. Orășanu, Iosif Vulcan și mulți alții (Mănuță 2003: 48).

Primele ziare românești apar aproape simultan în cele două Principate, în 1829: „Curierul românesc” al lui Heliade Rădulescu, în Țara Românească, și „Albina românească” a lui Gh. Asachi, în Moldova. Potrivit lui Nicolae Iorga, considerentul apariției primelor ziare românești era fundamental cultural și îl reprezenta „existența unei prese pentru toate națiunile cultivate din lume și importanța ei pentru fiecare” (Iorga 1922: 44) De aici derivă o trăsătură evidentă a acestor publicații: tendința de a acoperi în paginile lor zone cât mai vaste, rezultând astfel un amestec de informații din toate sectoarele vieții: social, economic, cultural, politic. Această stare de lucruri este subliniată și de N. Iorga, cu referire la „Albina românească” a lui Asachi :

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România.

[...] programul este și aici foarte vast: întâiu *novitățile și buletinele de la teatrul războiului, lucruri oficiale sau poruncile ocârmuirii și vești despre negoț*; dar ele nu sunt permise în corpul gazetei, ci sunt exilate în suplement. (...) Coloanele foii vor coprinde însă *culegeri istorice, literare, morale, filologice* precum și tot felul de știri privitoare la *economia câmpului supt toate raporturile, pentru folosul moșinașilor și posesorilor precum și rețete cu privire la bolile vitelor* (Iorga 1922: 46).

Așa cum se observă, primul ziar din Moldova și fondatorul său încearcă să acopere o arie cât mai cuprinzătoare de aspecte ale vieții care să solicite interesul cititorilor vizați. Publicația pare a fi mai degrabă un amalgam de știri din toate sectoarele vieții, cu accentul pus însă pe dimensiunea culturală. În paginile „Albinei” își găsesc locul traduceri din scrierile vremii și încercări literare autohtone.

Caracterul prolix al primului ziar moldovenesc este determinat și de contextul apariției acestuia: pe de o parte inexistența modelelor, pe de altă parte, situația istorico-politică a Moldovei, aflată la vremea respectivă sub dominație rusescă. Ambele elemente ale contextului au contribuit decisiv la structura publicației. Primul, inexistența modelelor, face ca „Albina românească” să încerce să găsească singură o structură și un limbaj adecvate publicului vizat. Dificultatea este evidentă, deoarece, pe de o parte nu se cunoaște interesul posibililor cititori pentru o temă sau alta, pe de altă parte, fiind primul ziar în limba română apar numeroase alte probleme care țin mai ales de lipsa exercițiului de a scrie în limba română: inexistența unui limbaj specific temelor abordate, probleme de lexic, fonetică, sintaxă, adaptarea limbii vorbite la rigorile limbii scrise etc. „Mai ales în articolele de ziar, limba e mai neîngrijită, formele nesigure mișună, grecismele se strecoară pretutindeni (...) și un fonetism specific moldovenesc” (Lovinescu 1927: 158). La aceasta se adaugă și faptul că nu exista o delimitare foarte clară între domenii, iar transmiterea informațiilor era destul de dificilă, întrucât mijloacele necesare erau inexistente.

Contextul istorico-politic al Moldovei face ca

„Albina” să nu poată fi decât un organ de înregistrare (...) idealul ei nu putea fi decât limitat la o bună stare economică și culturală în cadrele unei legalități care nu pricepea noile idei revoluționare (Lovinescu 1927: 159).

Încă de la început, faptul că Asachi dorește să înființeze un ziar în limba română nu este văzut cu ochi buni de conducerea rusească, iar acesta se vede nevoit să facă o serie de compromisuri și să se supună unei cenzuri riguroase. Această stare de lucruri este evidentă la o analiză atentă a paginilor ziarului în care nu prea se regăsesc știrile politice, iar dacă apar, acestea sunt „riguros controlate și numai din afară și de cât mai departe” (Lovinescu 1927: 161). Dacă ne raportăm la problemele de politică internă, acestea se reduc doar la simple consemnări scoase din „ziare oficiale și semioficiale, mărginindu-se la fapte interesante, la buletinele armatei” (Lovinescu 1927: 161).

Articolele lui Asachi nu au o structură complexă. Cel mai adesea, acestea sunt știri scurte care consemnează un eveniment sau altul, iar „senzaționalul și polemica sunt eliminate din paginile revistei «Albina»” (Andriescu 1979: 27). Subiectul lor este, așa cum am menționat mai sus, destul de variat, vizând o arie extrem de largă de sfere ale vieții românești. Din această arie sunt evitate subiectele cu temă politică, fapt determinat de cenzura impusă de Rusia sub al cărei protectorat se afla Moldova

începutului de secol XIX. De aceea nu se poate vorbi despre un sistem de strategii argumentative și persuasive. Elementele ce dau individualitate publicisticii lui Asachi țin de limbaj, de încercarea acestuia de a găsi expresia potrivită, de asocierile pe care le face între termenii vechi, arhaici și cei noi, chiar de crearea de noi cuvinte:

Așadar, putem trage concluzia cu privire la limba scriitorului nostru, că Asachi a fost un *arhaisant*, adică un partizan al împrăștiării cuvintelor vechi bisericești, un *analogist*, adică un partizan al formării cuvintelor noi din însuși sânul limbii române prin analogie, un *italienisant* atunci când limba veche nu era îndeșulătoare și în ceea ce privește mai ales fonetismul și lexicul un *moldovean* sistematic (P.V. Haneș, apud Lovinescu 1927: 155).

Spre deosebire de predecesorul său, B.P. Hasdeu operează o selecție a temelor în funcție de domeniile existente în perioada sa, în paginile aceleiași reviste sau chiar în reviste diferite („Columna lui Traian”, revistă de atitudine literară, „România”, publicație care prezintă situația politică, economică socială etc.). Nemaifiind aceeași situație istorico-politică, B.P. Hasdeu nu mai este obligat să facă aceleași compromisuri. De aceea în paginile revistelor sale găsim numeroase articole politice sau chiar publică reviste a căror dominantă este politică:

Un ecou deosebit în cadrul publicațiilor politice îl stârniseră ziarele lui B.P. Hasdeu, „Traian” și „Columna lui Traian”, în paginile cărora publicistul incisiv și talentat susținea o rubrică intitulată chiar „Politică”, promotoare ale intereselor naționale. Publicațiile lui Hasdeu se opuneau conservatorismului, cosmopolitismului și politicianismului dinastic (Lovinescu 1927: 58).

Situația politică internă și cea internațională ofereau publicistului numeroase subiecte pentru articolele sale: apariția și consolidarea partidelor liberal și conservator, conflictele interne dintre conservatori și liberali, influența exercitată de Marile Puteri asupra Principatelor, conflictele și interesele Marilor Puteri etc.,

convins că are puncte de vedere originale și, mai ales, utile intereselor naționale, a căror comunicare nu putea suferi amânare. Este motivul principal pentru care Hasdeu a înființat o sumedenie de gazete, cu periodicități variate, cu titluri diverse și perioade de apariție, în genere, scurte. Trimestriale, lunare, bilunare, săptămânale sau la întâmplare (cum dădea Domnul) – cam așa au apărut cele mai multe: „Aghiută”, „Columna lui Traian”, „Satyrul”, „Foaia Societății «Românismul»” (Mănuță 2003: 49).

Complexitatea vieții politice și profilul de scriitor enciclopedic determină complexitatea articolelor lui Hasdeu. De fapt,

de numele lui Hasdeu, dar cu deosebire al lui Eminescu se leagă articolul de presă. (...) Articolul de presă – modalitate publicistică de tratare în ziare și reviste a unei teme politice, economice, sociale, istorice, științifice sau culturale, prin descriere, comentariu, interpretare sau interogare asupra temei în discuție. Odată cu Hasdeu, Eminescu, Slavici și Caragiale articolul de presă suie trepte superioare, specializându-se, având noi atribute militante, iar stilistic particularizându-se în funcție de temă, temperament și de idealul filosofic al fiecăruia (Vișinescu 2003: 68)

Problemele avute în vedere de publicistul scriitor sunt numeroase, însă „ceea ce aduce nou B.P. Hasdeu în publicistica vremii este faptul că subsumează cotidianul celor două principii care l-au călăuzit toată viața: *românismul și*

democrația” (Râpeanu 2008: 111). Complexitatea temelor abordate necesită un aparat argumentativ perfecționat și ne permite identificarea unor mărci stilistice specifice publicistului Hasdeu. Privită din acest punct de vedere, publicistica lui Hasdeu se întâlnește cu publicistica eminesciană prin raportarea la istorie și construirea unor argumente pertinente bazate pe fapte și documente istorice, însă se și diferențiază de aceasta prin reconsiderarea rolurilor tuturor păturilor sociale și prin independența totală față de o ideologie politică sau alta (conservatorism sau liberalism):

Hasdeu s-a folosit frecvent în gazetărie de perspectiva oferită de informațiile istorice, întâlnindu-se, aici, cu Eminescu. De care se deosebeste, însă, radical, prin faptul că, nefiind nici conservator, nici liberal, se situează, ca urmare a întâietății acordate istorismului, în spiritul epocii respective. Elocvent este articolul *Cine a făcut pe 1848?*, în care se limpezește contribuția fiecăreia din cele trei mari provincii românești la mișcările revoluționare din acel an. Tot spre deosebire de Eminescu (inițiator și susținător al teoriei „păturii superpuse”), Hasdeu nu și-a întemeiat concluziile politice pe teoria straturilor.

Copleșitoarele informații istorice îl ajută, în schimb, pe Hasdeu să intervină cu argumente cât se poate de rezistente mai ales în gazetăria de ordin cultural, dar cu ecouri asupra celei politice. (...)

Așadar, avântul pamfletarului este supravegheat și temperat, de deontologia omului de știință, care domolește pornirile prea belicoase și conferă o anume notă de calm intervențiilor politice. Totuși, irităriile subiective nu lipsesc (Mănuță 2003: 50).

Astfel, raportarea la istorie adaugă articolelor sale o dimensiune științifică, publicistul apelând, nu de puține ori, la rigurozitatea demonstrației pentru argumentarea unui punct de vedere sau a unei situații. Ca și în cazul lui Eminescu, demonstrația este subsumată actului argumentativ, devenind una dintre strategiile argumentative utilizate de jurnalist:

Apoi două adevăruri de la văduva pretendintelui, doamna Anna, pentru câte 15 florini: una din 20 genariu și cealaltă din 1 decembrie 1569. De aci înainte un altu codice analog, nr 1777 fol.lat. intitulat (...) *Documinte originale și acte contimpurane despre Aronu Vodă, românu emigratu, petrecătoru în Zecula, satu din comitatulu Turotz, dintr anii 1560 – 1562* („Traian”, 25 aprilie 1869)

Dintre strategiile persuasive preferate de Hasdeu menționăm citatul – o strategie ce constă în valorificarea prin decuparea și utilizarea fragmentelor din documente. Prin intermediul citatului se reîmprospătează memoria cititorului cu privire la evenimentul consemnat și i se permite publicistului să accentueze anumite aspecte ale propriei opinii:

Citindu această manifestațiune, cine oare nu-și va aduce aminte celebra moțiune primită de către Constituanta din 1866? *Considerându că d. M. Cogălniceanu, ca ministru la 2 Maiu, prin lovitura de Stat s-a făcut culpabil de un sperjur și un atentat contra legilor, subscrișii propunu ca Adunarea României, fără a mai cerceta titulu alesului, în interesul demnităței acestui corp și al moralității publice, să-lu respingă din sânulu seu* („Traian”, 4 mai 1869).

Alte strategii persuasive la care recurge publicistul sunt întrebarea retorică, negația polemică, politețea, așa cum apar, spre exemplu, într-un articol din ziarul „Traian”, din data de 25 aprilie 1859:

Tocmai d. Cogălniceanu să nu aplece oare după placu vr'o șapte-spre-zeci hărburi pentru trebuința ad-interim a municipalității din capitală?

De ce să nu ne așteptăm bună-oră la D. Librecht, cununatu, în calitate de primaru, cu grațioasa fiică a lui Bucuru?

În strânsă legătură cu strategiile la care publicistul face apel și cu calitățile remarcabile de scriitor stau și mărcile stilistice. Spiritul pamfletar al lui Hasdeu este, deși moderat, omniprezent, ironia, devenind în acest caz o marcă stilistică evidentă a publicisticii sale:

De'naintea unui asemenea blăstemu pleacă-ți fruntea, D-le Cogălnicene!

Constituantă te-a stigmatizat ca pe ucigașulu libertății. Abrudulu te stigmatizează ca pe vânzătorulu națiunii. Ce-ți mai rămâne oare de acumu înainte? Înalta încredere a... d-loru Ivanovici, Nedelcovici și Litinski!... („Traian”, 27 aprilie 1869).

Asachi și Hasdeu reprezintă două momente diferite ale evoluției discursului publicistic românesc. Primul este fondatorul, în Moldova, al acestui tip de discurs. Fiind primul, a întâmpinat toate dificultățile pionieratului, începând chiar cu opoziția venită din partea Rusiei care, inițial, nu a dorit un asemenea ziar, ulterior a acceptat apariția „Albinei”, dar cu costuri pentru editor: o puternică cenzură mai ales în cazul textelor cu temă politică. Publicația abordează o gamă largă de subiecte, însă predomină cele literare, aici regăsindu-și locul numeroase traduceri din literatura occidentală, dar și scrieri timide ale autohtonilor. Deși nu se poate vorbi despre un aparat argumentativ bine construit, despre mărci stilistice evidente ce conturează profilul stilistic al publicistului Asachi, există o serie de elemente ce atrag atenția și asigură unicitatea acestuia și a publicației sale. Interesante sunt mai ales faptele de limbă care, pe de o parte, reflectă un moment din evoluția limbii române, pe de altă parte, reflectă opțiunile publicistului pentru un anumit lexic, pentru o anumită expresie în încercarea sa de a se face înțeles de către cititorii săi. Acesta încearcă să reducă diferențele dialectale și să găsească o expresie unică, pe înțelesul tuturor, așa cum reiese chiar din *Înștiințare* și din *Înainte cuvântare*. Ezitarea între termenii arhaici și cei neologici, crearea chiar de noi cuvine mai ales după model italian (este cunoscută prețuirea limbii italiene de către Asachi !) reflectă tocmai permanenta grijă a editorului pentru o expresie cât mai clară a ideilor. La nivel stilistic, se observă o predominare a anecdoticului, o camuflare a intențiilor reale în spatele unor istorii, care însă sunt destul de transparente și accentuează ideea de cenzură și dorința de a găsi noi căi pentru a se sustrage acesteia.

De cealaltă parte, B.P. Hasdeu apare într-un moment în care trăsăturile stilului publicistic erau deja conturate. De aceea, analiza articolelor sale reflectă mai multe particularități ale acestui stil: de la conturarea unui aparat argumentativ și persuasiv complex la identificarea unor mărci stilistice ce fac posibilă stabilirea profilului stilistic al publicistului Hasdeu. Deși contextul politic nu era favorabil apariției unui publicist precum Hasdeu (el având de suferit de pe urma articolelor sale politice), acesta nu ezită să dea frâu liber propriilor opinii pe care le susține cu argumente. Problema esențială în publicistica lui Hasdeu este, ca și în cazul lui Eminescu, adevărul. Acesta este motivul principal pentru care cei doi publiciști seamănă; la acesta se adaugă și talentul scriitoricesc al celor doi, ambii fiind scriitori de excepție, atât în epocă, cât și pentru posteritate.

Bibliografie

- Andriescu 1977: Alexandru Andriescu, *Stil și limbaj*, Iași, Editura Junimea.
- Andriescu 1979: Alexandru Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea.
- Dumistrăcel 2006a: Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin massmedia*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”.
- Dumistrăcel 2006b: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcționale*, Iași, Editura Institutul European.
- Hasdeu 2002: B.P. Hasdeu, *Articole politice*, vol. I (1858–1868), ediție critică de Stancu Ilin, București, Editura Floarea Darurilor.
- Iorga 1922: Nicolae Iorga, *Istoria presei române*, Tipărită de Sindicatul ziaristilor din București.
- Lovinescu 1927: Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi – viața și opera sa*, București, Editura Casei Școalelor.
- Mănuță 2003: Dan Mănuță, *Jurnalismul politic al lui B. P. Hasdeu*, în „Convorbiri literare”, mai 2003, p. 48–51.
- Râpeanu 2008: Valeriu Râpeanu, *O istorie a presei românești (de la Mihail Kogălniceanu la Nicolae Iorga)*, București, Editura Fundației „România de mâine”.
- Slama Cazacu 2000: Tatiana Slama Cazacu, *Stratageme comunicaționale și manipularea*, Iași, Editura Polirom.
- Vârgolici 2009: Teodor Vârgolici, *Revistele lui B.P. Hasdeu*, în „România Literară”, nr. 30, 2009, p. 5.
- Vișinescu 2003: Victor Vișinescu, *Stilistica presei*, București, Editura Victor.
- Izvoare:** „Albina Românească”, „Columna lui Traian”, „Traian”

Research of the Origin of Romanian Journalism: Gh Asachi and B. P. Hasdeu

The nineteenth century is a period of extensive changes both socially, politically and economically as well as culturally. Changes in social, political and economical areas are reflected in the cultural and the most obvious changes are caused by the synchronization tendency to the Western culture. New areas appear and the existing areas are brought to the level of the Western culture. The journalism has a special place because it is an area that appears and develops its features in the nineteenth century.

In this article we will consider the setting up and evolution of Romanian journalism in the nineteenth century by reference to two leading journalists of the analyzed period: Gh Asachi and B.P. Hasdeu. Asachi is the founder of the first newspaper of Romanian language in Moldova, Hasdeu brings important contributions to journalism by separating clearly the areas of public interest in the pages of the newspaper. The first is the one who lays the foundation of journalism in Romanian, in its magazine (*Albina Românească*) we may find a variety of subjects: literature, culture, politics. Unlike his predecessor, B.P. Hasdeu makes a selection of topics according to the areas of life, in the pages of the same magazine or in different magazines (*Columna lui Traian* – literary magazine, *Romania* – publication that presents the political, economical, social situation). In this study we analyze several articles on political issues, paying attention both to the content (topics, doctrine, etc..) and to the form (language, argumentative and persuasive strategies, stylistic marks that underline the individuality of each one of the two journalists) in order to identify common elements and those specific to each publisher.